

ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС ЗМІ ЯК РЕГУЛЯТОР І КООРДИНАТОР СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

У статті аналізується політичний дискурс у сучасному політичному просторі в цілому, Україні – зокрема, його роль як індикатора суспільних демократичних перетворень.

Ключові слова: політичний дискурс, демократизація, політичний міф, засоби масової інформації.

Сучасний політичний дискурс ЗМІ відіграє роль каталізатора суспільних демократичних змін, створюючи нові дискурсивні простори, «задаючи ті семіотичні характеристики мовлення, які допомагають формувати як антитоталітарні, так і посттоталітарні тексти засобів масової інформації. Одне із найважливіших трансформаційних завдань – подолання тоталітарної спадщини в новоствореному суспільстві, перетворення тоталітарного дискурсу у посттоталітарний. Важко не погодитись з тим, що становлення демократичного політичного дискурсу ЗМІ у нашій країні, відмова від авторитарної спадщини не можлива без вивчення природи авторитарного радянського політичного дискурсу та його співставлення із сучасним українським політичним дискурсом. Так, «тоталітарна журналістика як інструмент політики правлячої партії не могла адекватно відображати дійсний перебіг подій, а послідовно і наполегливо «переконувала» власний народ у правильності обраного комуністичного шляху. У тоталітарній журналістиці були втрачені такі якості як правдивість, чесність, гуманізм... Посттоталітарний статус українського політичного дискурсу підтверджує ще один рудимент авторитарної, тоталітарної журналістики – велика кількість державних засобів масової інформації в Україні, що свідчить про безпосередній політичний, економічний вплив (чи радше тиск!) державної влади на мас-медіа» [1, с. 19].

Перешкодами для розвитку українських ЗМІ виступають: політична та ідеологічна неструктурованість суспільства, регіональна відмінність, брак інформації. Але ЗМІ повинні насамперед здійснювати ще одну важливу в умовах демократії функцію – бути вартовим суспільних інтересів, контролювати діяльність різних гілок влади, ставлячи з допомогою громадянськості актуальні питання державного будівництва, стежачи за їх виконанням, тобто беручи

активну участь в управлінні політичними процесами. Інакше ЗМІ, як це було за тоталітарного режиму, стануть лише знаряддям впровадження політики правлячої верхівки.

Серед найвпливовіших міфів у постколоніальній Україні все ще залишається комуністичний міф, балансом для якого є міф національний. Проаналізувавши сучасний політичний дискурс засобів масової інформації України, можна стверджувати, що політичний дискурс засобів масової інформації України є інтерпретаційним, оскільки відображає і цінності медіа-видань, і інтереси тих, хто їх утримує. Сучасний політичний дискурс ЗМІ України «все ще є залежним від радянської політичної спадщини, де на публіку подавали заздалегідь опрацьовані ідеї та ідеологеми, а сама політична воля здійснювалася в «коридорах» влади, що продовжується і нині» [2, с. 19].

Особливість сучасного політичного становища України і, відповідно, політичного дискурсу засобів масової інформації полягає у тому, що наша держава перебуває як у постколоніальній, так і посттоталітарній ситуації і, відповідно, існує два види політичного дискурсу ЗМІ України – постколоніальний та посттоталітарний. Колоніальний дискурс поглинув або ліквідував інші українські дискурси, колонізована культура була ізольована від зовнішнього світу й не мала можливості діалогу з іншими культурами.

Визвольний антиколоніальний дискурс призвів до відновлення історичної правди, дав поштовх національному, духовному і релігійному відродженню України. Роль журналістики на цьому етапі була вирішальною. До відновлення Української державності антиколоніальний дискурс був покликаний замінити її, виконувати її роль. Метою цього дискурсу ЗМІ була незалежність України.

В українських мас-медіа інформативно-комунікативний код політичного дискурсу є іманентним, суперечливим, оскільки тут у постійному протистоянні перебувають приватний та громадський інтереси. Саме тому сучасний політичний дискурс ЗМІ України користується особливою риторикою, специфічними дискурсивними практиками. Мовностильові прийоми риторичного коду є домінантою українського політичного дискурсу, сучасних засобів масової інформації. Риторичний дискурс українських ЗМІ є неоднорідним, має свої ідеологічні відмінності, певну гаму відтінків – від чесних і благородних задумів до відвертого обману та маніпуляцій.

Політичний дискурс засобів масової інформації України – це своєрідне типологічно, семантично та структурно складне явище в світовому інформаційному просторі. Він є каталізатором та

індикатором суспільних процесів та віддзеркалює стан суспільної свідомості перехідного суспільства, і ця перехідність, амбівалентність (старе/нове) пронизує і його структуру, і семантику, ідеологію та риторику [3, с. 16].

Визначаючи політичний дискурс українських ЗМІ як автономний і синтетичний чинник внутрішньої і зовнішньої політики, регулятор і координатор політичних процесів у державі і водночас їх віддзеркалення, С. Онуфрив наводить такі основні характеристики політичного дискурсу ЗМІ в Україні:

- інтерпретаційність, оскільки він відображає і цінності медіавидань і інтереси тих, хто їх утримує;

- неподолану і досі залежність від радянської політичної спадщини, де на публіку подавали заздалегідь опрацьовані ідеї та ідеологеми, а сама політична воля здійснювалася в «коридорах» влади;

- постколоніалізм та посттоталітаризм (на відміну від Росії, яка переживає лише посттоталітарний період). Посттоталітарний статус позначений 70-літнім виживанням України у тоталітарній системі, а постколоніальний характер позначений становищем України як колонії Російської імперії з кінця XVII – до початку XX ст.;

- в Україні, українській свідомості та її віддзеркаленні в ЗМІ зараз наявні три типи дискурсу – колоніальний зменшується, а постколоніальний нарощується повільно. Все ще досить активним є антиколоніальний, бо Росія продовжує вести щодо України імперську політику;

- відсутність інформаційного кордону у політичному дискурсі ЗМІ, який зазнає іноземної інформаційної експансії;

- відверта або прихована заангажованість ЗМІ від органів державної влади або олігархічних кланів, через що їм бракує об'єктивності та самостійності [4, с. 17].

Щодо останнього пункту, то серед експертів і науковців, політиків і журналістів точаться активні та гострі дискусії з питань ролі та функцій ЗМІ в українському суспільстві. Підконтрольні владі (економічній та/або політичній) ЗМІ стають лише відлунням інтересів власників (а під час виборчих змагань – їх інформаційною зброєю). Як зазначає Д. Яковлев, «у порівнянні із радянською системою пропаганди нова українська система ЗМІ відрізняється різноманітністю точок зору, в основі якої – конфлікт інтересів власників чи співзасновників засобів масової інформації, проте «публічної сфери», сфери громадянського діалогу, в якій суспільство могло би визначити своє майбутнє через відкрите і раціональне обговорення різних проблем, як не було, так і немає» [5, с. 145].

У цьому випадку ЗМІ виступають транслятором дискурсу влади, а політичний дискурс ЗМІ – репрезентацією дискурсу влади та її політики, а не окремим феноменом суспільного життя. До проблем, що заважають демократичному розвитку ЗМІ в Україні, можна віднести також їх економічну залежність, низьку цехову солідарність журналістів, недостатній розвиток друкованих ЗМІ (завдання преси – не лише інформувати, а й аналізувати), розгляд політичних питань у форматі телевізійних шоу, відсутність ефективної державної політики в інформаційній сфері тощо. Особливо небезпечним для політичного дискурсу ЗМІ у нашій країні є пряма залежність їх політичної позиції від фінансово-економічних груп, що зменшує рівень довіри аудиторії до ЗМІ, які вже не сприймаються як об'єктивне джерело формування громадської думки. Так, на думку О. Гриценко, «саме в цій клановості і полягає принципова відмінність українського інформаційного простору від західних демократичних суспільств, де газети і телеканали залежать перш за все від споживачів інформації, які платять за неї адекватну ціну і самою своєю чисельністю визначають рекламну привабливість ЗМК» [6, с. 6]. Це не дозволяє їм виконувати притаманну роль у становленні демократичних інституцій, громадянського суспільства. Внаслідок цього в Україні спостерігаються труднощі у перетворенні ЗМК на якісно новий соціально-політичний інститут, який має не тільки інформувати читацьку аудиторію, а й консолідувати суспільство.

Аналізуючи кількісні параметри діяльності ЗМІ в Україні, О. Гриценко звертає увагу на скорочення протягом останнього десятиріччя тиражів видань, викликане великими витратами, пов'язаними з виробництвом газет. Крім того, комерціалізація та приватизація відчутно торкнулися телебачення і радіомовлення на рівні як центральних, так і регіональних ЗМК. Таким чином, протягом 90-х років після розпаду СРСР на території незалежних країн, що утворилися на його місці, у тому числі в Україні, виник новий тип ЗМІ – мас-медіа перехідного суспільства. Цей тип ЗМК суттєво відрізняється і від традиційних західних мас-медіа, і від ЗМІ радянського типу. Вперше в своїй історії в 1988–1992 роки вони виступили проти державної системи, відігравши вирішальну роль у розпаді СРСР і проведенні глибоких реформ у всіх сферах суспільства. Проте характер процесів, які відбувалися в пострадянських ЗМІ, зокрема в Україні, був суперечливим і неоднозначним – фактом сучасного життя стала неконтрольована монополізація і комерціалізація ЗМІ; зросла залежність журналістів не тільки від

медіа-олігархів, але й від владних структур (особливо на регіональному і місцевому рівнях) [див. детал.: 7, с. 7–8].

Ці кризові явища значною мірою зумовлені тим, що лібералізація та приватизація не забезпечили ні фактичної рівності громадян в отриманні інформації, ні реальної свободи слова. Наслідком цього є загострення проблеми відчуження громадян від влади і перетворення таких елементів демократії, як альтернативні вибори, політичний плюралізм і свобода слова на засоби недемократичного розподілу і приватизації влади.

На думку Ю. Хлестун, аналіз сучасного українського політичного дискурсу в динаміці його розвитку за роки незалежності України свідчить, що якщо на початку 1990-х років перевага надавалася емоційній аргументації, то з часом українські політики почали звертатись і до інших її типів, а саме «логічної, котра передбачає звертання до вже існуючих цінностей адресата; діалектичної, що відображає зміни ціннісних переваг, тобто переструктурування ціннісної ієрархії адресата; породжувальної, що стимулює оновлення системи цінностей, тобто заміну у свідомості адресата старих елементів-категорій новими» [8, с. 5]. Для політичного дискурсу українських ЗМІ, у якому знаходить своє вербальне втілення політичний дискурс, характерно: «1) формування нової стилістичної норми; 2) постійне й динамічне оновлення політичного словника; яскрава метафоризація та контрастність політичної мови; 3) широке використання розмовно-зниженої лексики; 4) деспеціалізація термінів і водночас тенденція до їх стандартизації; 5) активізація запозичень (особливо – з англійської мови); 6) змістова невизначеність, неоднозначність, спричинена як семантичними, так і прагматичними чинниками; 7) езотеричність політичного мовлення» [9, с. 5].

В Україні ці глобальні процеси зазнали суттєвих трансформацій під впливом складних політичних та економічних змін, якими позначено перехідний період. Нинішня суспільно-політична структура, яку можна визначити як «корпоративний капіталізм», та її взаємодія з медіа спричинили появу медіа-політичної системи. Завданням останньої стала розробка корпоративної ідеології, вербалізація корпоративного мислення та розповсюдження ззовні корпоративної ментальності під виглядом громадських значущих інтересів. Подібні медіа-об'єднання стали вже не просто основним індикатором наявності політизованих інвестицій у медіа-сферу, але й своєрідною структурою інституалізації різних центрів політичної влади, репрезентуючи партії та їх лідерів, формуючи та розповсюджуючи

партійні програми та ідеї, позиціонуючи їх, забезпечуючи зв'язок з електоратом, лобіюючи прийняття необхідних політичних рішень

Основою медіа-політичної системи, яку ситуативно утворили великі медіа-холдинги, стала інтегрована комунікаційна модель, що включає рекламу, пропаганду та PR. Вони створюють своєрідне «силове поле» суспільства, де і політичні структури, і вказана модель володіють певними атрибутами громадської влади. Звідси не лише функціональна, але й дисфункціональна їх роль як таких, що активно спрощують та стереотипізують образи політичного світу у громадській думці та сприйняття політики із боку масової аудиторії у цілому. Дослідження інтеграційних процесів, що об'єднують складові медіа-політичної системи – медіа, рекламу та PR, дозволяють дійти висновку про конвергенційний її характер, коли сутність інформаційних відносин у політиці стає ідентичною у різних каналах масової комунікації. Саме такий підхід дозволяє виявити те підґрунтя, на якому комунікація поєднується із соціальним конструктивізмом та політичною реальністю суспільства. Такий спосіб сприйняття та розуміння масової комунікації дозволяє розглядати її як спосіб регуляції соціальної діяльності суспільства та активного впливу на його політичні інститути.

Таким чином, посилення впливовості та ролі сфери ЗМІ в українському суспільстві, суттєві корективи в системі відносин засобів масової інформації, держави і громадян, з одного боку, і подальше входження України у світовий інформаційний простір та активізація зовнішніх впливів – з іншого, визначають низку проблем, що стосуються, зокрема, питань ефективності державного управління цією сферою, узгодження позицій і повноважень у ній державного, приватного та суспільного секторів, безпеки національного інформаційного простору.

Аналіз історії розвитку державної політики у сфері ЗМІ на території України дозволяє вести мову про формування певних національних традицій у відносинах між суспільством, державою та засобами масової інформації. Практично протягом усіх історичних періодів ЗМІ були, передусім, інструментом влади, вони не вважалися самостійним гравцем політики, були підзвітні і підконтрольні владі.

Отже, властивий сучасному українському інформаційному просторові демократизм виявляється не лише у вільному вираженні поглядів, а й у дискурсивному акумулюванні громадського інтелекту, зорієнтованості ЗМК та їхньої аудиторії на розвиток політичних ідей, що обговорюються. Навіть наявність декількох комунікативних центрів у такій системі веде не до плюралізму, а до плюральності з

надмірною ставкою на ідеологічне спонукання та тяжіння до монопольного інформування суспільства.

Інша ситуація характерна для демократичних країн, в яких плюралізм не вичерпується позиціями владних інституцій та лідерів, а політичний дискурс ЗМІ виконує важливі функції забезпечення свободи слова, незалежного спостереження за діями влади та виступає джерелом об'єктивної, неупередженої інформації.

Таким чином, неоднозначні зміни в українській політичній системі віддзеркалюються у суперечливому характері впливу ЗМІ на процеси демократизації. Політичний дискурс у нашій країні характеризується умовами становлення та розвитку, які полягають у посттоталітарних трансформаціях політичного та медіа-простору України.

До проблем, що заважають демократичному розвитку ЗМІ в Україні, можна віднести також їх економічну залежність, низьку цехову солідарність журналістів, недостатній розвиток друкованих ЗМІ, розгляд політичних питань у форматі телевізійних шоу, відсутність ефективної державної політики в інформаційній сфері тощо. Особливо небезпечним для політичного дискурсу ЗМІ у нашій країні є пряма залежність їх політичної позиції від фінансово-економічних груп, що зменшує рівень довіри аудиторії до ЗМІ, які вже не сприймаються як об'єктивне джерело формування громадської думки. Сучасний політичний дискурс засобів масової інформації України зазнає помітних змін. Перехід України від однієї політичної системи до іншої призвів до появи чисельної кількості інновацій, особливо в політичному дискурсі – як влади, так і ЗМІ. Адже саме в політичному дискурсі зафіксовані та щоденно відображаються політичні ідеї та владні відносини. Особливого значення набувають дослідження політичного дискурсу українських ЗМІ з точки зору постколоніальних студій, визначення умов функціонування політичного дискурсу у тоталітарному та посттоталітарному суспільстві. У постколоніальних студіях виділяються три типи колоніалізму, такі як політичний, економічний, культурний, а функцією ЗМІ стає сприяння переходу від колоніального дискурсу до демократичного. Сучасний політичний дискурс ЗМІ у цьому сенсі має відігравати роль каталізатора суспільних демократичних змін, створюючи нові демократичні дискурсивні простори.

Література

1. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного простору (методологічний, прагматико-семантичний і жанрово-лінгвістичний аспекти: на матеріалі політичного різновиду

- українського масовоінформаційного дискурсу) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / К. С. Серажим. – К., 2003. – 32 с.
2. Серажим К. С. Вказ. робота.
 3. Онуфрив С. Т. Політичний дискурс ЗМІ України у світовому інформаційному просторі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / С. Т. Онуфрив. – К., 2005. – 20с.
 4. Онуфрив С. Т. Вказ. робота.
 5. Яковлев Д. В. Політична взаємодія як комунікативний процес : медіатизація, демократизація, раціоналізація / Д. В. Яковлев. – Одеса : Астропринт, 2009. – 288 с.
 6. Гриценко О. М. Мас-медіа в процесах демократичних трансформацій українського суспільства (політико-культурологічний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра політ. наук : спец. 23.00.03 «Політична культура та ідеологія» / О. М. Гриценко. – К., 2003. – 31 с.
 7. Гриценко О. М. Вказ. робота.
 8. Хлистун Г. Ю. Етика засобів масової інформації в сучасних політичних процесах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук спец. : 23.00.03 «Політична культура та ідеологія» / Г. Ю. Хлистун. – К., 2005. – 20 с.
 9. Хлистун Г. Ю. Вказ. робота.

В статье анализируется политический дискурс в современном политическом пространстве в целом, Украине – в частности, его роль как индикатора общественных демократических изменений.

Ключевые слова: политический дискурс, демократизация, политический миф, средства массовой информации.

In the article political discourse is analysed in modern political space on the whole, to Ukraine – in particular, its role as an indicator of public democratic changes.

Key words: political discourse, democratization, political myth, mass medias.

Стоцький Володимир Володимирович – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Рецензент: проф. Наумкіна С. М.